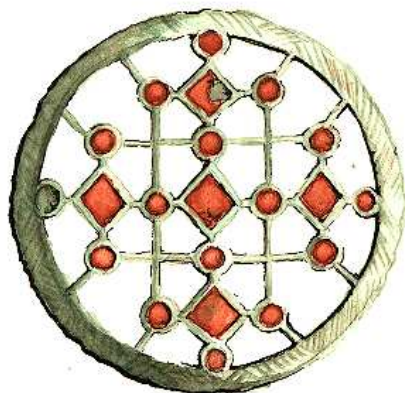

Kretingos muziejus

KRETINGOS MUZIEJAUS LEIDINYS

1999 m. rugsėjo 24 d. Kretingos muziejuje įvykusios mokslinės archeologų konferencijos “Lietuvos pajūrio archeologija” pranešimų tezės.

KRETINGOS SENOVĖ

I DALIS

Kretinga,
1999 m.

© Kretingos muziejus.

© Audronė Bliujienė, Donatas Butkus, Julius Kanarskas, Algimantas Merkevičius, Valdemaras Šimėnas, Gintautas Zabiela.

TURINYS

Audronė Bliujienė Užpelkių kapinynas – dešimtmečio tyrinėjimų apžvalga	4
Donatas Butkus Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1991-1997 m.	6
Julius Kanarskas Kretingos rajono archeologijos paminklų tyrinėjimų apžvalga	9
Algimantas Merkevičius Laidosena Vakarų Lietuvoje akmens ir ankstyvuojamųjų metalų laikotarpiais	14
Gintautas Zabiela Vakarų Lietuvos piliakalniai	17
Valdemaras Šimėnas Lietuvos pajūris viduriniajame ir vėlyvajame geležies amžiuje	21
Kretingos rajono archeologijos paminklų sąrašas	23

Užpelkių kapinynas (Kretingos sen.) įrengtas neaukštoje, bet gerai pajūrio žemumoje išsiskiriančioje kalvelėje, esančioje kairiajame Žibos upelio krante. Nors kapinynas archeologams žinomas nuo 1935 m., bet buvo tyrinėjamas tik 1985 m. (V.Šimėnas) ir 1987-1988, 1991-1996 m. (A.Bliujienė). Per šiuos metus ištirtas 1582 kv. m plotas, kuriame rasta 88 nedeginti ir 1 degintinis mirusiųjų kapai bei 6 žirgų palaidojimai. Taip pat ištirtos 3 pilkapių liekanos bei rasta kapinyno apeigų vieta – alka. Tyrinėjimų metu surinkta 681 radinys.

Didžioji dauguma nedegintų žmonių kapų ir žirgų kapai priklauso IV a. pab. – VI a. Rasti 5 VIII a. pab. – XII a. kapai. Suardytos pilkapių liekanos siekia žalvario amžių – ankstyvojo geležies amžiaus pradžią (kalibruotos radiokarboninės datos - 1116 m. – 407 m. pr. Kr.), tačiau kapų pėdsakų ar radinių, susijusių su pilkapių supylimu, nerasta.

Plati Užpelkių kapinyno chronologija, laidojimo papročių kaita, nemažas ištirtų kapų skaičius teikia įdomios medžiagos kapų su akmenų vainikais srities kultūrai pažinti, kuršių genties formavimosi istorijai. Kadangi ištirta nemaža ne tik kapinyno kalvelės, bet ir jos šlaitų dalis, atsiskleidžia įdomūs laidosenos bruožai. Šiuo metu Užpelkių kapinynas yra vienas iš plačiausiai tyrinėtų IV-VI a. Lietuvos pajūrio kapinynų su akmenų vainikais. Kapinyno medžiaga leidžia geriau pažinti viduriniojo geležies amžiaus pradžios žmonių gyvenimą, kuršių etninę istoriją, tame tarpe būsimos Mėguvos žemės apgyvendinimą. Remiantis tirtų Kretingos rajono IV-VI a. kapinynų medžiaga galima teigti, kad šiame laikotarpyje Kretingos-Palangos apylinkėse gyventojų skaičius, lyginant su senojo geležies amžiumi, žymiai padidėjo.

Tyrinėjant kapinyną, beveik kapinyno kalvelės centre aptiktas 11-kos didelių akmenų vainikas. Jis orientuotas šiaurės-pietų, rytų-vakarų kryptimi, 4,75x3,90 m dydžio. Kai kurie akmenys apskaldyti suteikiant jiems norimą formą ir siekiant, kad jie geriau prisišlietų vienas prie kito. Be to, jie sutvirtinti molio sluoksniu. Kiekvieno akmens pozicija bei kryptis vainike individuali ir apskaičiuota. Vainiko centre ilgą laiką buvo kūrenta ugnis. Šiame vainike kapų nerasta.

Užpelkių kapinyno akmenų vainiko paskirtis, remiantis jo sąranga, matyt, yra apeigų vieta – alkavietė. Turbūt, iš šioje alkavietėje kūrenamos ugnies buvo imami degėsių mirusiųjų kapo duobėms paruošti. Gali būti, kad alkavietėje buvo atliekamos apeigos laidojant mirusiuosius ir juos paminint. Su mirusiųjų

paminėjimo apeigomis sietinos duobės, rastos šiauriniame ir pietiniame kapinyno kalvelės šlaituose (šiaurinėje pašlaitėje rasta duobė užpildyta sudaužytomis stambiai grublėtu paviršiumi puodais ir degėsiomis; pietinėje – rasta duobė užpildyta degėsiomis ir V-VI a. papuošalais). Abi duobės žymi ir kapinyno teritorijos ribas.

IV-VI a. mirusieji laidoti nedeginti stačiakampėse suapvalintais kampais ar ovaliose kapo duobėse. Dalį IV-VI a. kapų supa akmenų vainikai. Visų kapų sampiluose, o dažnai ir kapo duobės dugnuose randami pavieniai degėsiomis, sudegę augalai, degėsių sluoksniai, jais užpildytos duobutės. Dalis mirusiųjų buvo palaidoti karstuose. Jų griaučiai sudūlėję, todėl laidojimo kryptis ir padėtis kape nustatyti pagal įkapių išsidėstymą. Pastovi laidojimo kryptis neišsiskyrė. Vyrus, moteris ir vaikus stengtasi palaidoti galva į šiaurę, su nedideliais nukrypimais į šiaurės rytus ir šiaurės vakarus.

Užpelkių kapinyne rasti 6 simboliniai žirgų kapai (galva, dantys, kojos, stuburo dalys). 4 žirgų kapai įkasti į suplokštėjusių pilkapių sampilus. Žirgai laidoti prie vyrų, atskirose kapo duobėse, po vieną, galva į šiaurę, t.y. ta pačia kryptimi kaip ir vyrai, kuriems skirti šie žirgai.

IV-VI a. užpelkiečiai laidoti su ne itin gausiomis įkapėmis. Gal būt toks vaizdas susidaro todėl, kad didžioji dalis kapų rasti labai apardyti, nuarti. Mirusiojo vyro galvos srityje randama dalgis, kirvis, peilis, 1-2 (ar net 3) ietigaliai, taip pat žąslai, galastuvas, miniatiūrinis puodelis. Moterims prie galvos, kartais į tošinę dėžutę įdėdavo žiedą, akmeninį verpstuką, gintaro karolių vėrinį, miniatiūrinį puodelį, geležinę adatą ar ylą.

Vyrų kapuose papuošalų randama nedaug. Tai lankinės segės, įvijiniai ir praplatinta priekine dalimi žiedai, storagalės apyrankės. Dažnai ant krūtinės ar juosmens srityje aptinkama po 1-2 gintaro karoliukus, kurie, matyt, buvo pritvirtinami prie smeigtukų, diržų arba juostų. Moterų kapuose randama kiek daugiau papuošalų: antkaklių, dažniausiai rakto skylutės formos kilpele ar viela apvyniotais galais su kilpele ir kabliuku, lankinių segių lenkta kojele, puošnių žalvarinių smeigtukų su tutuliu, storagalių bei juostinių apyrankių, įvijinių ir praplatinta priekine dalimi žiedų ir net žiedas su mėlyno stiklo akute.

Užpelkių kapinynas iš kitų to paties laikotarpio Lietuvos pajūrio kapinynų išsiskiria įvairių formų gintaro karolių gausa. Beveik trečdalis visų kapinyne rastų dirbinių yra įvairių formų gintaro karoliai, įvairūs kabučiai, gintaro žaliava. Karoliai buvo veriami į vėrinius, pririšami kaip amuletai prie smeigtukų. Neįprastos formos, neapdirbtos gintaro gabalus, kaip amuletus saugotojus, moteris nešiojo pririštus prie juostų.

Rytinėje senojo, IV-VI amžių, kapinyno dalyje VIII a. pabaigoje vėl pradėta laidoti mirusiuosius. Čia rasti 4 labai apardyti VIII a. pab. – X a. nedegintų mirusiųjų kapai, 1 degintinis XI-XII a. kapas ir nemažai radinių iš suardytų kapų,

tame tarpe diržo sagtis, dekoruota Borre stiliaus elementais, arabiško dirhemo pusė. Vėlyvieji Užpelkių kapinyno kapai – čia gyvenusių kuršių palikimas.

Tyrinėjant Užpelkių kapinyną finansiškai rėmė ir talkino nemažai Kretingos rajono įstaigų, organizacijų. Archeologai dėkingi visiems prisidėjusiems prie šio reikšmingo mūsų praeities paminklo tyrinėjimo.

Donatas Butkus

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1991-1997 m.

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinynas žinomas nuo 1933 m. Archeologinius jo kasinėjimus 1940 m. pradėjo Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus (P.Baleniūnas). 1958 ir 1978-1982 m. tyrinėjimus tęsė Kauno valstybinio istorijos (dabar – Vytauto Didžiojo Karo) muziejaus archeologinė ekspedicija, vadovaujama K.Gabriūnaitės (1982 m. vadovavo K.Rickevičiūtė). Ant kapinyno pradėjus statyti gyvulininkystės kompleksą, 1976 m. užstatomą teritoriją tyrinėjo Paminklų konservavimo institutas (S.Patkauskas). 1991-1993 ir 1996-1997 m. kapinyną tyrinėjo Kretingos muziejus (D.Butkus), o 1998 m. – archeologė A.Bliujienė.

Kretingos muziejus ištyrė 850,1 kv. m plotą, kuriame aptiko 27 II-III a. griautinius žmonių ir 6 simbolinius žirgų kapus bei ankstyvesnį kultūrinį sluoksnį su nenustatytos paskirties duobėmis, akmenų konstrukcijomis ir pavieniais radiniais.

Kapai įrengti kalvelėse ir jų šlaituose ankstyvojo kultūrinio sluoksnio viršutinėje dalyje. Juos supo įvairaus pavidalo (apskritimo, ovalo, pusračio) akmenų vainikai, kurie jungėsi tarpusavyje. Nustatyta, kad rengiant vietą kapui, žemės paviršius buvo padengiamas smėlio sluoksniu, o šalia kai kurių kapų duobių išplūkiama molio grindinėliai. Mirusįjį palaidojus, kapo duobė ir vainikas buvo užpilami maišyta žeme, kurioje gausu angliukų ir degėsių. Abipus vainiko akmenų eilės buvo pilamas iki 30-50 cm pločio švaraus geltono smėlio sluoksnis, kurio storis siekė daugiau kaip pusę vainiko aukščio.

Ne visuomet buvo įmanoma nustatyti kapų duobių dydį, kadangi kapai apnaikinti ariant, o duobių kontūrai dažniausiai neišsiskiria maišytoje žemėje. Kapų duobės kastos pailgos, užapvalintais galais. Jų ilgis siekė iki 2,15-2,40 m, plotis – 0,9-1,05 m. Tik dviejų kapų duobių ilgis siekė 3,08 m (kapas Nr.11) ir 3,25 m (kapas Nr.4). Tyrinėjant kapą Nr.11, įkastą į nejudintą gruntą, pavyko nustatyti ne tik duobės, bet ir jame buvusio medinio karsto kontūrą. Čia 2,0 m ilgio ir 0,67 m pločio skobtinis karstas buvo įkastas į 3,02-3,08 m ilgio ir 1,0-1,20 m pločio duobę, siaurėjančią kojūgalio link. Karstui paremti, kaip ir

kituose kapuose, buvo panaudoti smulkūs akmenukai, kurie aptikti duobės pakraščiuose.

Mirusiųjų griaučiai dėl rūgštingo grunto sunykę. Tik atskirais atvejais rasta prie žalvarinių įkapių užsikonservavusių kaulų fragmentų ir dantų liekanų. Pagal įkapių padėtį kapuose nustatyta, kad ištirtoje kapinyno dalyje palaidota 17 vyrų, 10 moterų, 2 vaikai. Dar 3 kapuose palaidotų mirusiųjų lytis nenustatyta. Mirusieji laidoti aukštiekninki, ištiestoje padėtyje, ištiestomis palei šonus arba sulenktomis per alkūnę rankomis, galvomis atsukti į šiaurės rytus (13 kapų), šiaurės vakarus (12 kapų), šiaurę (4 kapai), pietvakarius (2 kapai) ir pietus (1 kapas). Šiaurės rytų kryptimi laidoti daugiausia vyrai, o šiaurės vakarų kryptimi – moterys. Orientacija į šiaurę būdinga tik II a.pab. – III a.pr. kapams. Tuo pačiu laikmečiu datuojamas ir vienintelis į pietus orientuotas moters kapas.

Lazdininkų apylinkėse gyvenusi bendruomenė savo mirusiuosius laidojo prisilaikydama tam tikrų tradicijų. Viena jų – mirusįjį paguldyti į kapą su įkapėmis: papuošalais, darbo įrankiais ar ginklais. Visos įkapės kapuose išdėstytos tam tikra tvarka. Vyrų kapuose aptinkami ginklai, darbo įrankiai ir papuošalai. Moterų kapuose rasta verpstukų ir papuošalų. Abiejų lyčių kapuose aptikta miniatiūrinių molio puodelių ir vario lydinio Romos imperijos monetų. Dalis kapų išsiskiria įkapių puošnumu, gausumu ar retumu.

Monetomis turtingesni buvo vyrų kapai, kuriuose aptikta po 2-3, o viename kape – net 4 monetas. Moterų kapuose būna įdėta po 1-2 monetas. Tik viename kape jų buvo 3. Kapuose su didesniu monetų skaičiumi rasta ir vertingesnių įkapių: skydas, žirgo kamanos, sidabrinis papuošalas.

Turtingas ypatingomis įkapėmis buvo 1991 m. centriniame akmenų vainike aptiktas vyro kapas Nr.4. Mirusiojo galvūgalyje gulėjo geležinis dalgis, dešinėje – geležinis įmovinis kirvis, kairėje – du geležiniai įmoviniai ietigaliai, po kuriais buvo padėti du geležiniai pentinai ir sulankstytos odinės žirgo kamanos su geležiniais žaslais, papuoštos puošniomis žalvario plokštelėmis. Krūtinės srityje gulėjo žalvarinė ir sidabrinė lankinės žieduotosios segės, o juosmens srityje dešinėje pusėje aptiktos 3 Romos imperijos monetas, sudėtos į audinio maišelį, susegtą geležine plokštele. Mirusiojo rūbas, atrodo, buvęs puoštas žalvarinėmis kniedelėmis. Kojūgalyje gulėjo geležinis medinio skydo umbas su rankena.

Monetas leidžia kapą datuoti II a.pab. – III a.pr. Tokios įkapės kaip sidabrinė segė, skydo umbas, puošnios kamanos bei centrinė mirusiojo palaidojimo vieta ir šalia aptiktas simbolinis žirgo kapas leidžia teigti, kad šiame kape palaidotas vyras užėmė neeilinę, išskirtinę padėtį to meto Lazdininkų apylinkėse gyvenusioje bendruomenėje.

Skydo umbai buvo rasti dar 3 vyrų kapuose. Šalia vyrų palaidojimų aptikti atskirai įkasti simboliniai žirgo kapai.

Tyrinėjimų duomenys leidžia teigti, kad šioje II a. pab. – III a. pr. Lazdininkų

apylinkių bendruomenėje gyveno gerai ginkluotų raitųjų karių būrys, kuris savo ginkluote nenusileido germanams ar gotams.

Tarp moterų palaidojimų taip pat pasitaikė kapų su išskirtinėmis įkapėmis. Iš jų būtina išskirti moters kapą Nr.23. Jo galvūgalyje rastas smiltainio akmens verpstukas ir gintaro karoliukas. Kaklą puošė žalvario antkaklė su dviem dėžėlėmis galuose. Dėželių paviršių puošė po 1 mėlyno stiklo akutę. Krūtinės srityje gulėjo pora žalvarinių smeigtukų apskritomis galvutėmis su tutuliu centre bei unikali apvara, jungusi abu smeigtukus. Apvara suverta iš 52 nedidelių elementų: 13 varpelio (disko?) pavidalo tuščiavidurių geležinių kabučių, 30 gintaro karoliukų, 6 aštuoniukės pavidalo gintaro kabučių, 1 metalinio (sidabrinio) karolio ir 2 stiklo karolių, iš kurių vienas gausiai ornamentuotas, atgabentas iš Juodosios jūros regiono. Apvara leidžia kapą datuoti III a. antrąja puse.

Nors Lazdininkai yra netoli Baltijos jūros, tačiau iš gintaro pagaminti papuošalai – karoliukai, kabučiai, nedidelės apvaros, tiek moterų, tiek ir vyrų kapuose sudaro negausią radinių grupę ir traktuotini kaip amuletai (Sidrys R., 1994, 87).

Tyrinėjimai leidžia teigti, kad Lazdininkų bendruomenė palaikė prekybinius ryšius su kaimynais, iš kurių įsigydavo vertingesnių papuošalų, Romos monetų, geresnės keramikos, spalvoto metalo ir smiltainio žaliavos. Be anksčiau paminėto stiklo karolio, prekybos keliu atkeliavusiems dirbiniams reikėtų priskirti geležinį kibirėlio pavidalo kabutį, surastą apvarėlėje drauge su 2 gintaro karoliukais. Panašūs kabučiai randami palei Dnestro upės žiotis moterų kapuose. Profesoriaus R. Sidrio nuomone, Lazdininkuose rastas kabutis greičiausiai atspindi prekybinius ryšius tarp tolimos Černiachovo kultūros (gotų genčių) ir vakarų baltų (Sidrys R., 1993).

Prie importinių dirbinių priskiriami unikalūs, pirmą kartą Lietuvos archeologijoje aptikti papuošalai. Tai 1991 m. rasta apskrita ažūrinė segė (žr. titulinį lapą) iš moters kapo Nr.7. Ji žalvarinė, ornamentuota, o kryžiaus pavidalo ornamento detalės puoštos raudonos spalvos emale. Šis analogų Lietuvoje neturintis papuošalas galėjo patekti iš Dnepro upės baseino.

Kita unikali žalvarinė apskrita ažūrinė segė rasta moters kape Nr.2. Jos ornamentas primena centre spinduliuojančią saulę bei ją ratu juosiančias žmonių figūrėles (žr. viršelį). Segė jau tuo metu labai branginta, apie ką byloja to laikmečio meistrų bandymai ją taisyti, stengiantis atkurti po sužalojimo jos pirminę išvaizdą. Šią segę akivaizdžiai pagamino ne vietiniai meistrai. Apie tai liudija geresnė metalo sudėtis, ornamentika, išlikę balto metalo (alavo) dangos pėdsakai.

Importuojami buvo ne tik papuošalai ar žaliava jiems gaminti. Vyro kape Nr.1 rastas dailus, ryškiai profiliuotas, plonasienis puodelis, kuriam analogijų randama Sambijos pusiasalyje gyvenusių genčių laidojimo paminkluose.

Greta žmonių palaidojimų rasta simbolinių žirgų kapų, kurių duobių kontūrų apčiuopti nepavyko. Šiuos kapus sudaro žirgų galvos, orientuotos snukiu į šiaurės vakarus ir šiaurę. Trijuose kapuose tarp žirgų dantų rasti geležiniai žąslai, o viename kape žąslai buvo padėti greta. Paprastai šalia žirgo kaukolės randami ir geležiniai pentiniai. Šie žirgų palaidojimai datuojami III a. pirmąja puse ir laikomi simboliniais kapais arba žirgo auka.

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno archeologiniai tyrinėjimai praturtino Lietuvos archeologijos mokslą vertinga medžiaga apie čia gyvenusių baltų genčių materialinę ir dvasinę kultūrą. Praturtėjo ir Kretingos muziejaus fondai, pasipildę gausia, gerai datuota archeologine medžiaga apie senąjį geležies amžių.

Literatūra

Butkus D., Kanarskas J. Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1991 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. P.81-85.

Butkus D., Sidrys R., Kanarskas J. Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994. P.138-145.

Butkus D. Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1996-1997 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998. P.190-194.

Sidrys R., 1993. Archeologiniai kasinėjimai Lazdininkų senkapyje // Laikr.: Švyturys. 1993 01 23.

Sidrys R., 1994. Vakarų baltų gintaro įkapės geležies amžiuje // Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos. Acta Historica Universitatis Klaipedensis. II.

Julius Kanarskas

Kretingos rajono archeologijos paminklų tyrinėjimų apžvalga

Kretingos žemė nuo seno garsėja gilia senovę menančių praeities paminklų gausumu. 1970-1994 m. valstybinėje apskaitoje buvo 124 archeologijos objektai. Tai laidojimo paminklai (pilkapynai, kapinynai), senovės gyvenvietės, piliakalniai, pagoniškojo kulto ir mitologijos vietos (alkos, akmenys), lydininės žemdirbystės relikvai (akmenų krūsnys ir pylimai). Jie pasakoja apie mūsų rajono praeitį nuo akmens ir ankstyvųjų metalų laikų iki vėlyvųjų viduramžių.

Sudarant naują Lietuvos Respublikos kultūros vertybių ir paminklų registrą, 1998 m. kultūros paminklais buvo paskelbti 36 rajono archeologijos objektai: 18

kapinynų, 13 piliakalnių, 2 akmenys su dubenimis, 1 pilkapynas, 1 senovės gyvenvietė ir 1 dvarvietė. Dar 2 kapinynai, alkakalnis ir mitologinis akmuo buvo įrašyti į kultūros vertybių archeologijos ir mitologijos vietų sąrašus. Kitų paminkliškumas tikrinamas ir artimiausiu laiku jie papildys kultūros paminklų sąrašą arba bus paskelbti kultūros vertybėmis.

Kretingos žemės praeities paminklais tyrinėtojai pradėjo domėtis XIX a. Pirmasis ardomus Dimitravo (Joskaudų), Jazdų ir Pryšmančių kapinynus 1868 m. tyrinėjo Dorpatu (dab. Tartu) universiteto profesorius K.Grevingkas. Iš Lietuvos tyrinėtojų pirmasis Kretingos žemės archeologijos paminklais susidomėjo T.Daugirdas, 1885 ir 1886 m. kasinėjęs Imbarės kapinyną.

Didelis nuopelnas XIX a. II pusėje – XX a. pr. tenka vokiečių archeologams K.Šerbringui, E.Friolichui, A.Gecei, A.Becenbergeriui, tyrinėjusiems Ėgliškių ir Šlažių pilkapynus, Ėgliškių (Andulių) kapinyną. Ypač vertingi K.Šerbringo (1878 m.) ir A.Becenbergerio (1897 m.) atlikti Šlažių pilkapyno, buvusio Kretingos pietiniame pakraštyje prie Bajorų-Triušių kelio, kasinėjimai. Tai kol kas vienintelis žinomas Kretingos rajone senojo žalvario amžiaus pilkapynas, kuriame mirusieji laidoti jau 1300-1100 m. pr. Kr. (Grigalavičienė E., 1974, 220).

Gimtojo krašto praeitimi bandė domėtis ir patys kretingiškiai. Kalnalio bažnyčios kunigas J.Žiogas 1898 m. kasinėjo Imbarės ir Kūlsodžio kapinynus bei Imbarės piliakalnį, rinko archeologinius radinius, sukaupe didžiulę senienų kolekciją.

Kretingos žemė užaugino vieną žymiausių Lietuvos archeologų – generolą V.Nagevičių. Studijuodamas Sankt-Peterburge, vasaros atostogų metu nuo 1905 m. imperatoriškosios archeologinės komisijos pavedimu jis vykdė žvalgomuosius gimtųjų apylinkių – Kartenos, Kiauleikių, Kretingos, Pryšmančių, Senkų, ir kitų Vakarų Lietuvos kapinynų kasinėjimus. Ypač reikšmingi V.Nagevičiaus tarpukariu atlikti Pryšmančių kapinyno I (1921 m.) ir Senosios Įpilties piliakalnio (1933-1934 m.) kasinėjimai. Apie Pryšmančių kapinyno tyrinėjimų rezultatus 1930 m. generolas skaitė pranešimą II Baltijos šalių archeologų kongrese. Jam iliustruoti į Rygą atsigabeno "... keletą dėžių kapinyne rastų ir jį liečiančių senienų" (LA, 1930).

Tyrinėjant Įpilties piliakalnį kartu su V. Nagevičiumi dirbo archeologas J.Puzinas, konservatorius K.Mekas. Tyrinėjimai buvo fotografuojami ir filmuojami iš lėktuvo. Čia apsilankęs latvių archeologas K.Balodis ištarė pranašiškus žodžius, kad kasinėjimų metu aptikti "Įpilties pilies vartai ateityje bus kiekviename archeologijos vadovėly minimi" (LA, 1934).

V.Nagevičius, dažnai atostogaudamas Kretingoje, važinėjo po apskritį, lankė archeologijos paminklus, ragino visuomenę giliau domėtis krašto praeitimi, rinkti apie senovę bylojančius radinius, saugoti kultūros paveldo paminklus ir pranešti apie juos valdžiai bei Valstybės archeologijos komisijai.

Tačiau ne visi Kretingos krašto žmonės skubėjo pranešti apie senovės paminklus. Carinėje armijoje tarnavęs ir Ukrainos stepėse matęs skitų pilkapių tyrinėjimus N.Tamošauskas tikėjosi pasakiškų aukso ir sidabro lobių rasti gimtajame Kurmaičių kaime. 1920-1921 m. jis perkasė prie Akmenos upės riogsojusį pilkapį, tačiau vietoje skitų lobių jame teaptiko suodžių, anglių, degintinių kaulų, puodšukių, keletą žalvarinių papuošalų ir porą surūdijusių ietigalių (VAK, 35). Neradęs turtų, iš nevilties neteko sveikatos ir po kiek laiko mirė. Tokių barbariškų “archeologų mėgėjų” tyrinėjimų, reikia manyti, būta ir daugiau. Tik, deja, rašytiniai šaltiniai jų neužfiksavo.

Po žemės reformos pradėjus arti buvusias kaimų ganyklas, pievas ir iškirstus miškus, kasti naujakūrių statyboms ir kelių tiesimui žvyrą ir smėlį, daugelyje kaimų žmonės aptikdavo įvairių senienų iš pradėtų ardyti senovės kapinynų. Tokiu būdu Kurmaičių žviryne buvo rastas seniausias ir kol kas vienintelis Kretingos žemėje neolito laikmečio griautinis žmogaus kapas su laiviniu kovos kirviu (Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961, 81, 258). Dalis radinių pražuvo, kiti pateko į muziejus.

Aptinkamų radinių gausa paskatino Vytauto Didžiojo Kultūros muziejų 1939 m. atsiųsti į Kretingą muziejaus preparatorių-konservatorių P.Baleniūną, kuris per porą metų dabartinio Kretingos rajono ribose aptiko ir tyrinėjo net 14 (Ankštakių, Auksūdžio, Genčų, Dimitravo-Joskaidų-Tarvydų, Kiauleikių, Kurmaičių, Laivių, Lazdininkų, Negarbos, Pajuodupių, Reketės, Rūdaičių, Senkų, Tūbausių) laidojimo paminklų. Tolesnius jo kasinėjimus nutraukė karas.

Po karo didesnis dėmesys buvo skiriamas žvalgomiesiems archeologijos tyrinėjimams, kurių tikslas – užregistruoti jau žinomus ir išaiškinti naujus archeologijos paminklus. 1948 ir 1966 m. Kretingos žemėje lankėsi Lietuvos istorijos instituto archeologų ekspedicijos.

Stacionarių archeologijos tyrinėjimų pradžia reikia laikyti 1948-1951 m. Tuo laikotarpiu Lietuvos istorijos institutas (P.Kulikauskas) ištyrė Kurmaičių pilkapius ir kapinyną, o Lietuvos istorijos instituto (P.Kulikauskas) ir Vilniaus Universiteto (R.Kulikauskienė) jungtinė ekspedicija vykdė Laivių kapinyno kasinėjimus.

Lietuvos istorijos instituto archeologai iki mūsų dienų lieka pagrindiniais Kretingos žemės archeologijos paminklų tyrinėtojais. Jie tyrinėjo Egliškių (1969, 1974-1975 m. E.Grigalavičienė) ir Kvecių (1963 m. A.Merkevičius) pilakapius, Genčų I (1983-1987 m. A.Merkevičius; 1988-1996 m. J.Stankus), Genčų II (1983-1985 m. J.Stankus), Kašučių (1969 m. E.Radzvilovaitė), Kiauleikių (1984-1985 m. V.Šimėnas), Kurmaičių-Pajuodupių (1984 m. A.Merkevičius), Laivių (1978 m. V.Daugudis), Prysmančių I (1958 m. O.Navickaitė; 1984-1986 m. R.Kulikauskienė), Prysmančių II (1958 m. O.Navickaitė; 1985 m. V. Šimėnas), Reketės (1958 m. O.Navickaitė), Rūdaičių (1962 m. M.Michelbertas; 1967 m. E. Radzvilovaitė) ir Užpelkių (1985 m. V.Šimėnas) kapinynus, Imbarės (1969, 1978

-1982, 1984, 1985, 1987-1989 m. V.Daugudis), Kurmaičių (1979-1980 m. A.Merkevičius) ir Vėlaičių (1996-1997 m. G.Zabiela) piliakalnius.

Pastaraisiais metais į Kretingos rajoną vėl užsuka Vilniaus Universiteto archeologai. A.Merkevičius 1997-1998 m. ištyrė pilkapį Žvainiuose. Iš aukštųjų mokyklų rajone darbavosi dar Vilniaus pedagoginis institutas (M.Michelbertas), 1978 ir 1980-1981 m. kasinėjęs Gintarų kapinyną.

6 dešimtmetyje į Kretingos žemės archeologijos paminklus ir juose slypinčias materialinės kultūros vertybes nukrypo ir muziejininkų žvilgsniai. 1956 m. Laivių kapinyną tyrinėjo Šiaulių “Aušros” muziejus (J.Naudužas). 1958 ir 1978-1982 m. Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyną kasinėjo Kauno valstybinis istorijos muziejus (K.Gabriūnaitė; 1982 m. – K.Rickevičiūtė). Archeologė A. Bliujienė (Dailės muziejus) 1987-1988 ir 1991-1996 m. tyrinėjo Užpelkių, o 1998 m. – Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinynus. Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejus (R.Sprainaitis) 1993-1995 m. tyrinėjo Kretingos senamiesčio kultūrinį sluoksnį.

Muziejininko J. Mickevičiaus iniciatyva nuo 1958 m. archeologijos paminklų tyrinėjimuose dalyvauja ir Kretingos muziejus. Kretingiškiei muziejininkai ir kraštotyrininkai dalyvavo Lietuvos istorijos instituto vykdytuose Kvecių pilkapyno, Prysmančių I ir II, Reketės, Rūdaičių I ir Kašučių kapinynų kasinėjimuose. Savarankiškiems Kretingos muziejaus archeologiniams tyrinėjimams pradžia davė 1988 m. atlikti Egliškių (Andulių) kapinyno kasinėjimai (J.Kanarskas). Nuo 1991 m. muziejus (D. Butkus) kasinėja Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyną. J.Kanarskas 1997 m. tyrinėjo Sauserių piliakalnio senovės gyvenvietę.

Susiformavus valstybinėms paminklosaugos struktūroms, nuo 8 dešimtmečio rajono archeologijos paminklus žvalgė ir tyrinėjo Kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos (dabar – Kultūros paveldo centras) archeologai, kurių tikslas nustatyti arba patikslinti saugomų archeologijos paminklų teritorijų ir apsaugos zonų ribas, naujai išaiškinamų paminklų vertę. 1976 m. Paminklų konservavimo instituto Vilniaus skyrius (S.Patkauskas) tyrinėjo užstatomą Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno teritoriją. 1986-1987 m. Kretingos senamiesčio kultūrinį sluoksnio archeologinius kasinėjimus atliko Paminklų konservavimo instituto Klaipėdos skyrius (J.Genys). Kultūros paveldo centro archeologai tyrinėjo Raguviškių (1996 m. P.Tebelškis) ir Sakuočių (1994 m. A.Škimelis) kapinynus, Reketės “pilalę” (1996 m. P.Tebelškis), Martynaičių piliakalnio senovės gyvenvietę (1992, 1994 m.). Kultūros vertybių apsaugos departamento archeologai atliko žvalgomuosius Kačaičių piliakalnio (1997 m. R.Kraujelis) ir Tūbausių senovės gyvenvietės (1998 m. Z.Baubonis) archeologinius tyrinėjimus.

Tyrinėdamas Kretingos ir aplinkinių rajonų archeologijos paminklus daug pasidarbavo kretingiškis kraštotyrininkas I. Jablonskis. Jis dalyvavo 1948 ir

1949 m. Lietuvos istorijos instituto archeologų žvalgomosiose ekspedicijose, 1950-1951 m. dirbo braižytoju P.Kulikausko vykdytuose Kurmaičių pilkapių ir kapinyno kasinėjimuose. Ištremiamas į Sibirą, jis su savimi pasiėmė minėtų tyrinėjimų juodraštinis planus, kuriuos tremtyje užbaigė braižyti ir nusiuntė Lietuvos istorijos institutui.

Grįžęs iš tremties, I.Jablonskis pasinėrė į kraštotyrinę veiklą. Jo pastangomis išaiškinta, užregistruota ir valstybės saugomais paskelbta per 20 archeologijos paminklų. Gilios žinios ir bendradarbiaujant su archeologais įgyta patirtis leido I.Jablonskiui pačiam kvalifikuotai kasinėti archeologijos paminklus. Jis Kretingos rajone tyrinėjo Ėgliškių (1980-1981 m.), Padvarių (1976, 1978-1979 m.) ir Sūdėnų (1982 m.) pilkapius, Baublių (1977 m.), Ėgliškių (Andulių, 1972 m.), Gintarų (1977, 1987 m.), Kalno Grikštų (1989 m.), Kašučių (1975, 1978 m.), Kretingos (Padvarių, 1983 m.), Kvecių (1980 m.), Senkų II (1986 m.), Sūdėnų I ir II (1984-1985 m.) kapinynus, Auksūdžio (1984 m.) ir Kašučių (1981 m.) akmenų pylimus ir krūsnis, Gintarų (1977 m.), Kalno Grikštų (1977 m.), Kašučių (1988 m.) ir Padvarių (1976 m.) senovės gyvenvietes, Gintarų piliakalnį-dvarvietę (1977, 1987 m.).

Archeologinių kasinėjimų metu daugiausia tyrinėti kapinynai ir pilkapynai. Tokių archeologų susidomėjimą apsprendė tai, kad šio tipo paminklai labiausiai buvo naikinami eksploatuojant karjerus, ariant žemę, vykdant jų teritorijoje statybos darbus. Dar prie laidojimo paminklų senovės tyrinėtojus, ypač muziejų archeologus, daugiau traukia ir ten slypinčios senovės kultūrų materialinės vertybės – papuošalai, ginklai, darbo įrankiai, buities reikmenys, geriausiai iliustruojančios konkrečios epochos žmonių dvasinį ir materialinį gyvenimą. Dėl intensyvios žmogaus invazijos šiandien jau nebeturime Ėgliškių ir Šlažių pilkapynų, Kartenos, Kiauleikių II, Reketės ir Rūdaičių I kapinynų. Visiškai jau ištirti Kurmaičių, Kvecių, Padvarių ir Sūdėnų pilkapiai, Genčų II, Kretingos-Padvarių, Kurmaičių-Pajuodupių ir Sūdėnų II kapinynai.

Mažai tyrinėti piliakalniai ir atviro tipo senovės gyvenvietės. Tik platesnio masto Imbarės ir Įpilties piliakalnių archeologiniai kasinėjimai leidžia susidaryti nuomonę apie šio tipo įtvirtintų gyvenviečių istorinę raidą, materialinę kultūrą bei gynybinius įtvirtinimus.

Dar mažesnio tyrinėtojų dėmesio susilaukia pagonių kulto paminklai – alkos, paleoastronominiai statiniai, akmenys su dubenimis, dubenėliais ar gludintu paviršiumi. Atlikti jų tyrinėjimai dar neleidžia susidaryti pakankamai aiškaus vaizdo apie tos rūšies paminklų naudojimą, paskirtį ir istorinę raidą.

Kol kas tik kraštotyrininkas I.Jablonskis labiau domėjosi šiaurės vakarų Lietuvoje išlikusiomis akmenų krūsnimis ir pylimais, kurie byloja apie lydininės žemdirbystės laikus.

Kretingos žemėje tyrinėjimų metu ir atsitiktinai rastos materialinės vertybės

pakliuvo į Berlyno, Įsruties, Karaliaučiaus, Kauno, Liepojos, Sankt-Peterburgo, Šiaulių, Tartu, Vilniaus ir kitus muziejus. Daug jų sukaupta Kretingos muziejuje, kuriame radiniai iš pajūrio Lietuvos archeologijos paminklų sudaro vieną gausiausių kolekcijų.

Literatūra

Grigalavičienė E., 1974. Žalvario amžiaus paminklai ir radiniai // Lietuvos archeologijos atlasas. I. Vilnius.

Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961. Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius.

LA, 1930, 1934. Lietuvos aidas. 1930, Nr.147; 1934, Nr.188.

Tautavičius A., 1977. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. 3. I-XIII a. pilkapynai ir senkapiai. Vilnius.

VAK, 35. Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, saugoma Lietuvos kultūros ministerijos Kultūros paveldo centro archyve, byla 18.

Algimantas Merkevičius

Laidosena Vakarų Lietuvoje akmens ir ankstyvuojančių metalų laikotarpiais

Vakarų Lietuva, šiame straipsnyje - tai teritorija, apimanti platų pajūrio ruožą, geležies amžiuje apgyvendintą kuršių genčių. Pagal dabartinę administracinę suskirstymą, tai maždaug dabartiniai Klaipėdos, Kretingos, Skuodo ir Šilutės rajonai. Iki kuršių, žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuose čia buvo šiaurės rytinė vakarų baltų pilkapių kultūros dalis. Dar anksčiau - Pamarių kultūros teritorijos dalis, o prieš ją - vakarinė Narvos kultūros teritorijos dalis.

Akmens amžius

Neabejotina, kad paleolito ir mezolito laikotarpiais ši teritorija buvo gausiai gyvenama, tačiau šių laikotarpių kapų dar nerasta. Artimiausi šiam regionui kapai surasti Biržulio ežero regione, Spigino (Butrimas A., 1992, 4-10) ir Duonkalnio salose (Kunskas R., Butrimas A. ir kt. 1985, 35-44).

Iš neolito laikotarpio, šiame regione žinoma keletas palaidojimų, surastų prieš II-ąją, ar net I-ąją pasaulinį karą. Duomenys apie juos labai fragmentiški. Dar XIX a. pabaigoje Kuršių Nerijoje aptikta keletas kapų. Penki kapai surasti Meškos galvos gyvenvietėse, po vieną Alksnynėje ir Juodkrantėje (Rimantienė, 1996, 302). Alksnynėje ir Juodkrantėje surasti mirusieji buvo palaidoti

suriestoje padėtyje (Rimantienė R., 1974, 58). Dar vienas kapas, kuriame mirusysis palaidotas suriestoje padėtyje, atsitiktinai surastas 1937 m. Kurmaičiuose žviryne. Prie galvos mirusiajam buvo padėtas laivinis kovos kirvis (Rimantienė R., 1996, 222). Lankupių kaime, Minijos dešniame krante, aptiktas apie 40-50 metų vyras, palaidotas išiestoje padėtyje, prie kurio galvos buvo laivinis kovos kirvis (Butrimas A., Kazakevičius V. ir kt. 1985, 15). Kelių žmonių kaukolių fragmentų surasta tyrinėjant Šventosios gyvenvietes. R.Rimantienės nuomone, Šventosios gyvenvietėse buvo laidojamos mirusiųjų galvos, atskirtos nuo kūno (Rimantienė R., 1979, 85).

Remdamiesi šiais duomenimis, galime daryti išvadą, kad vakarų Lietuvoje aptikta keletas Narvos, Virvelinės keramikos ir Pamarių kultūrų kapų. Visi kapai griautiniai, datuoti vėlyvuju neolitu. Išsiskiria trys laidojimo tipai: 1. suriestoje padėtyje, 2. išiestoje padėtyje ant nugaros, 3. galvų, atskirtų nuo kūno laidojimas gyvenvietėse. Kapuose, priklausančiuose Virvelinės keramikos ir Pamarių kultūroms mirusieji laidoti suriestoje padėtyje. Mirusieji, laidoti išiestoje padėtyje su Virvelinės keramikos kultūros įkapėmis, skirtini jau pačiai neolito pabaigai – žalvario amžiaus pradžiai, kai mirusieji vėl imti laidoti išiestoje padėtyje, bet dar išlieka ankstesnio laikotarpio įkapės. Galvų, atskirtų nuo kūno laidojimas žinomas žalvario amžiaus pradžioje. Tokių kapų rasta Kretuono 1C gyvenvietėje (Girininkas A., 1994, 224-235) ir kitur. Kada prasideda toks laidojimo būdas? Sprendžiant iš Šventosios medžiagos - neolito pabaigoje (Rimantienė R., 1979, 12, 85). Tokių palaidojimų rasta ir kitose neolitinėse Baltijos regiono gyvenvietėse (ten pat, 85-86).

Žalvario amžius

Perėjimas iš akmens į žalvario amžių vyko palengva, be didesnių permainų. Jau neolito pabaigoje plinta naujas laidojimo būdas - pilkapiuose, kai virš vieno ar kelių mirusiųjų supilamas žemės ar akmenų sampilas. Pats ankstyviausias pilkapyne pietryčių Baltijos regione tyrinėtas Sembos pusiasalyje Kaupe, prie Viskiautų (Gimbutienė M., 1985, 47). Čia, daugiasluoksniame pilkapyje surasti trys griautiniai palaidojimai, iš kurių du buvo suriestoje padėtyje ir datuojami III tūkstm. pr. Kr., o trečias – palaidotas, atrodo, išiestoje padėtyje ir datuojamas II tūkstm. pr. Kr. viduriu (ten pat, 47-48).

Pirmieji pilkapiai vakarų Lietuvoje, matyt, buvo įrengti neolito pabaigoje. Neabejotina, kad dalis mirusiųjų, palaidotų suriestoje padėtyje, turėjo sampilus virš palaidojimų, tačiau sampilai suplokštėjo ir dažniausiai žemės paviršiuje jų jau nesimato.

Pats ankstyviausias vakarų Lietuvos pilkapyne, datuojamas senuoju žalvario amžiumi, surastas XIX a. pabaigoje Šlažiuose, tyrinėtas vokiečių archeologų K.Šerbringo ir A.Becenbergerio (Šturms E., 1936, 100-102). Tada čia dar buvo penki daugiasluoksniai pilkapiai. Juose mirusieji laidoti senojo žalvario amžiaus

pabaigoje, naujajame žalvario amžiuje ir ankstyvajame geležies amžiuje. II tūkstm. pr. Kr. pabaigoje vakarų Lietuvoje mirusieji imti deginti, bet ir toliau laidoti pilkapiuose (Gimbutienė M., 1985, 69). Mirusiųjų deginimo paprotys vakarų Lietuvoje išsilaikė maždaug iki erų ribos. I tūkstm. pr. Kr. pabaigoje pasirodė pavieniai griautiniai kapai (Grigalavičienė E., 1979, 32). Visgi pilnai pereita prie griautinio laidojimo būdo kapinyuose su besijungiančiais akmenų vainikais I a. po Kr. (Kulikauskas P., 1968, 54).

Šiuo metu vakarų Lietuvoje žinome apie 25 pilkapyne, iš kurių 15 tyrinėta. Bendras ištirtų pilkapių skaičius - virš 40. Dalis pilkapyne suplokštėję, sunaikinti, arba labai apnaikinti. Apibendrinus turimus duomenis galima pasakyti, kad dauguma pilkapyne buvo įrengiami gražiose, pakilėnėse vietose, arba kalvose, prie upių, upelių, arba dviejų upių santakoje. Tik nedidelė dalis pilkapyne įrengta žemuose upių slėniuose, arba kalvų papėdėse. Pilkapių skaičius pilkapyne buvo įvairus. Didžiausiuose pilkapyne - Egliškėse ir Kurmaičiuose ištirta atitinkamai aštuoni ir dešimt pilkapių. Dalis jų jau buvo sunaikinta, todėl galima teigti, kad jų buvo gerokai daugiau, po kelias dešimt. Daugumos pilkapių skersmuo apie 10-15 metrų, o aukštis - 0,5-1,5 metro. Tačiau kai kurių pilkapių sampilo aukštis siekė 3-4 metrus, o skersmuo - apie 30 metrų. Dalis pilkapių - vienasluoksniai, kiti - daugiasluoksniai. Juose laidota ne vieną laikotarpį. Tokie yra Šlažių, Egliškių ir kai kurie kiti pilkapiai. Atskiruose pilkapiuose kapų skaičius svyruoja nuo vieno iki keliasdešimt. Pilkapiuose buvo nuo vieno iki trejų akmenų vainikų. Degintiniai kapai dažniausiai turėjo nedidelius atskirus akmenų vainikėlius ar nedideles akmenines "dėžutes". Akmenų vainikai buvo nuo vieno iki penkių aukštų ir nuo vieno iki trejų eilių. Daugumos pilkapių sampilai supilti iš smėlio, tačiau rasta sampilų iš molio, akmenų arba aplinkinės žemės ir akmenų. Dalies pilkapių visas sampilo paviršius buvo išgrindžiamas akmenimis. Kai kurie pilkapiai turėjo akmeninius grindinius. Tokie grindiniai, dažnai buvo sampilo viduryje (Kurmaičių pilkapis A), kartais - pakraščiuose (A.Giocės tyrinėtus Egliškių pilkapis). Ant tokių grindinių, o kartais po jais buvo įrengiami centriniai kapai. Vėlesni kapai buvo įkasami į sampilus. Kai kurie akmenų vainikai turėjo tarpus - "įėjimus". Griautiniai kapai pilkapiuose randami su įkapėmis, kartais gausiomis ir prabangiomis. Absoliuti dauguma degintinių kapų buvo be įkapių. Matyt, jos buvo sudeginamos kartu su mirusiuoju. Bent dalis nedegintų mirusiųjų buvo palaidota su karštais. Dalies sudegintų mirusiųjų palaikai buvo supilami į urnas, kurios statytos sumpile į duobutes arba, dažnesniais atvejais, buvo apdedamos akmenimis. Akmenimis dažniausiai buvo apdedami ir į urnas nesupilti sudegintų mirusiųjų kaulai. Visuose pilkapiuose, įvairiose sampilo vietose randama degėsių. Apeigos su ugnimi neabejotinai buvo labai svarbi laidosenos dalis. Laidosenos tyrimai suteikia

labai daug duomenų pažinti praeities kartų dvasinį gyvenimą, todėl labai svarbu ne tik juos tęsti, bet ir suaktyvinti.

Literatūra

- Butrimas A., 1992.** Spigino mezolito kapai // Lietuvos archeologija. T. 8. Vilnius.
- Butrimas A., Kazakevičius V., Česnys G., Balčiūnienė I., Jankauskas R., 1985.** Ankstyvieji Virvelinės keramikos kultūros kapai Lietuvoje // Lietuvos archeologija. T. 4. Vilnius.
- Girininkas A., 1994.** Baltų kultūros ištakos. Vilnius.
- Grigalavičienė E., 1979.** Egliškių pilkapiai // Lietuvos archeologija. T.1. Vilnius.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961.** Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius.
- Kulikauskas P., 1968.** Kurmaičių kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I-VII a. kapinynai. Vilnius.
- Kunskas R., Butrimas A., Česnys G., Balčiūnienė I., Jankauskas R., 1985.** Duonkalnis: vėlyvojo neolito gyvenvietė, alkas ir kapinynas (Janapolės apyl., Telšių raj.) // Lietuvos archeologija. T.4. Vilnius.
- Rimantienė R., 1996.** Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius.
- Rimantienė R., 1974.** Akmens amžiaus paminklai // Lietuvos archeologijos atlasas. T.1, Vilnius.
- Rimantienė R., 1979.** Šventoji. Narvos kultūros gyvenvietės. Vilnius.
- Šturms E., 1936.** Die altere Bronzezeit im Ostbalticum // Vorgeschichtliche Forschungen. 10.

Gintautas Zabiela Vakarų Lietuvos piliakalniai

Vakarinėje Lietuvos dalyje (Pajūris bei kalvotoji Žemaitija) šiandien žinome beveik trečdalį (apie 290) Lietuvos piliakalnių. Geografiškai bei istoriškai tai neblogai apibrėžtas regionas, jeigu į jį įjungsimė kelis Nemuno kairiojo kranto (dabartinė Kaliningrado sritis - istorinė Skalva) bei pietvakarinio Latvijos kampo (Kuršo pakraštys - istorinių Duvzarės bei Ceklio žemių dalys) piliakalnius. Piliakalnių pažinimo aspektu Vakarų Lietuvos piliakalniai tyrinėti mažai. Nors jų sistemingesni kasinėjimai prasidėjo dar pačioje XX a. pradžioje (Liudvikas Kšivickis), pratęsti 4 dešimtmečio pirmoje pusėje (Vladas Nagevičius), vėl prie jų sugrįžta tik 8 dešimtmetyje Vytautas Daugudis, Algimantas Merkevičius

(vyresnysis)). Lietuvos kaimynai šiam regionui priklausančių piliakalnių beveik netyrinėjo (Andrejs Vasks). Šiandien disponuojame įvairiais kasinėjimų metu gautais duomenimis iš 26 piliakalnių: Apuolės (tyrinėtas 1928-1932 m.), Bubių (1900-1906, 1909), Buožėnų (1966), Darbutų (1886, 1911), Dapšių (1974), Daubarių (1975), Daugėliškių (1996), Eketės (1972), Gabrieliškės (1910), Gintarų (1977, 1987), Grigaičių (1986), Imbarės (1969, 1979-1982, 1984-1985, 1987-1989), Impilties (1933-1934), Jakų (1993), Jautakių (1975-1976), Kačaičių (1997), Kalvių (1988), Kurmaičių (1979-1980), Mosėdžio (1983), Palangos (1976, 1983-1984), Paplakos (1976), Pilių (1990), Renavo (1972), Sauginių (1973), Šakalių (1978), Vėlaičių (1996-1997). Dar truputis žinių sukaupta piliakalnių žvalgymų bei smulkių žvalgomųjų tyrinėjimų metu. Kažkiek medžiagos apie piliakalnių chronologiją pateikia ir greta jų esančios papėdės gyvenvietės bei piliakalnius įrengusių žmonių palikti kapinynai. Paskutiniame piliakalnių gyvavimo etape svarbios yra šykščios rašytinių šaltinių žinios. Visa tai leidžia labai fragmentiškai aptarti pagrindinius Vakarų Lietuvos piliakalnių raidos etapus.

Bene plačiausiai yra tyrinėta Vakarų Lietuvos piliakalnių atsiradimo ir ankstyvojo egzistavimo problema (Daugudis V., 1986, 1987, 1989; Vasks A. 1991), tačiau ir čia neaiškumo daugiau nei aiškumo. Bandymai ankstyviesiems Vakarų Lietuvos piliakalniais skirti itin gausiai šiuose kraštuose sutinkamas Pilales archeologiškai nepagrįsti. Tik keletas iš plačiau tyrinėtų piliakalnių turi neabejotinai ankstyvąjį kultūrinį sluoksnį (Gabrieliškės, Paplaka, Sauginiai, Vėlaičiai), kuris anksčiausiai pagal jame surastą keramiką gali būti datuojamas kažkur apie I tūkstantmečio pr. Kr. vidurį. Tai žymiai vėliau už gana gausių ankstyvųjų Rytų Lietuvos piliakalnių apgyvendinimo datą. Vakarų Lietuvoje pastebima tik Brūkšniuotosios keramikos kultūros įtaka, kurios poveikio tikslesnė data tebėra nenustatyta. Pagaliau patys Vakarų Lietuvos piliakalniai dažniausiai įrengti ne atskirose kalvose, o upių krantų kyšuliuose, kas visos Lietuvos mastu irgi rodo santykinį jų vėlyvumą. Skirtumų pastebima ir materialinėje kultūroje. Visa tai skatina ieškoti skirtingų šių piliakalnių kūrimosi priežasčių, kylančių pirmiausiai iš skirtingos geografinės padėties. I tūkstantmetyje pr. Kr. Lietuvos pajūryje buvo išplitusi vakarų baltų pilkapių kultūra, kurios gyvenvietės dar beveik nepažįstamos. Atrodo, kad šios kultūros gyventojai gyveno neįtvirtintose gyvenvietėse. Tokiu būdu vakarų Lietuvos ankstyvieji piliakalniai yra arba įrengti šios kultūros gyventojų gynybos tikslais, arba tai kitos kultūros (laikotarpio ?) gyventojų palikimas. Abi versijos turi savų argumentų, tačiau joms patvirtinti dar trūksta konkrečių tyrinėjimų medžiagos.

Išskirtinis negausus Vakarų Lietuvos piliakalnių tipas, kurį bandyta sieti su ankstyvaisiais piliakalniais (Zabiela G., 1995) yra lyguminiai piliakalniai su iš akmenų krautais žiediniais arba jiems artimais pylimais (Auksūdis, Ersla, Ja-

kai). Žvalgomieji Jakų piliakalnio tyrinėjimai medžiagos tokiam jų datavimui nepateikė, tad pastarųjų piliakalnių chronologija tikriausiai yra vėlesnė.

Daugumoje tyrinėtų vakarų Lietuvos piliakalnių fiksuotas vienokio ar kitokio intensyvumo pirmųjų amžių po Kr. kultūrinis sluoksnis. Pastarasis irgi daugumoje neturtingas radiniais, tad tiksliau vėl lieka nedatuojamas. Bendra Vakarų Lietuvos piliakalnių raidos tendencija nuo romėniškojo periodo yra gana aiški: būtent šiuo laikotarpiu piliakalniai čia paplinta ir tai greičiausiai yra susiję su vienokiais ar kitokiais tautų kraustymosi laikotarpio reiškiniais Pajūryje, kurių konkretnė chronologija, kryptis bei seka tebėra neaiškios. Iš romėniškojo laikotarpio fiksuoti piliakalnių įtvirtinimai, kurie krauti iš akmenų, apipiltų žemėmis, kas yra neabejotinas piliakalnio kaip gynybinės vietos požymis. Juose bei aikštelėse pastebimi gaisrų pėdsakai (Apuolė, Impiltis), kas archeologų paprastai traktuojama kaip užpuolimų pėdsakai. Nemažos tokių piliakalnių aikštelės (neretai viršijančios ir 1000 m²) rodo, kad jie įrenginėti ne kaip vienos bendruomenės, bet kaip kelių bendruomenių gynimosi centrai. Šiuo laikotarpiu piliakalniai taip įrenginėti ir Skandinavijoje.

Stambių ir santykinai stiprių piliakalnių iš I tūkstantmečio pirmos pusės buvimas Vakarų Lietuvoje padėjo pagrindus jų suklestėjimui I tūkstantmečio antroje pusėje - vikingų laikotarpiu. Panaudojant ankstesnių piliakalnių įtvirtinimus (turimais duomenimis šiuo metu naujų piliakalnių įkuriama ir senų apleidžiama nedaug), keleriopai sustiprinami jų pylimai pastaruosius paaukštinant. Pylimams pradėtos naudoti medžio konstrukcijos, kurios apipilamos žeme. Piliakalniai diferencijuojasi: greta didelių smarkiai įtvirtintų piliakalnių (Apuolės, Eketės, Impilties) gyvuoja nemažai mažesnių menkiau įtvirtintų (Renavas, Vėlaičiai). Tai rodo giliai pažengusią visuomeninę vakarų baltų (bent jau kuršių) organizaciją, ką kažkiek paliudija ir rašytiniai šaltiniai. Intensyvūs karinio pobūdžio vakarų baltų ir skandinavų kontaktai paliko ryškius pėdsakus piliakalnių kultūrinuose sluoksniuose, iš kurių dar tik pradėdami išskirti šio laikotarpio radinius (vikingų strėlių antgaliai) (Zabiela G., 1997). Didesnieji piliakalniai įgauna pilies-įtvirtintos gyvenvietės su kai kuriais ankstyvojo miesto bruožais pobūdį.

Nusilpus vikingų puolimams X-XII a. kuršių gentys išgyvena klestėjimo laikotarpį (Žulkus V., 1989), kuris piliakalnių kultūrinuose sluoksniuose beveik neatsispindi. Nauja yra tai, kad šiuo metu į Žemaičių aukštumą besiskverbiami kuršiai ten pradeda įrenginėti naujus palyginti nedidelius, tačiau smarkiai įtvirtintus piliakalnius. XII a. antroje pusėje danams palaužus kuršių galybę bei pajūrį įjungus į Danijos karalystės valdas prasideda kuršių kultūros nuosmukis, kurį užbaigia Livonijos ordino užkariavimai XIII a. pirmoje pusėje. Piliakalniai paskutiniu savo egzistavimo laikotarpiu vėl papildomai tvirtinami pylimus paprastai supilant iš žemių. Jie įgauna dabartinę savo išvaizdą. 1253 m. Kuršo

dalybų tarp Ordino ir Kuršo vyskupo metu užfiksuoti 66 vietovardžiai daugumoje turėtų būti siejami su pagrindinėmis kuršių pilimis. Kuršiams gana taiklingai įsijungus į Ordiną, šios pilys greičiausiai buvo išardytos. Po Durbės mūšio sukilę kuršiai buvo atstatę 2 pilis (Impitį ir Kretingą), kurias 1263 m. Ordinas vėl užėmė. Apie 1280-1283 m. Ordino užkariautoje Skalvoje minimos 4 pilys.

Paskutinis Vakarų Lietuvos piliakalnių raidos etapas yra iš XIV a. -Lietuvos valstybės kovų su Ordinu laikotarpio. Stiprios medinės pilys šiuo metu piliakalniuose statytos centralizuotai centrinę Žemaitijos dalį juosiant dvigubu jų žiedu (Nikžentaitis A., 1986). Jos turėjo storas, iš sukirstų rąstų pastatytas sienas, stačius ir aukštus deginto molio pylimus. Tokių pilių materialinė kultūra pažįstama iš Darbutų piliakalnio tyrinėjimų (Krzywicki L., 1913).

Išskirtinis Vakarų Lietuvos bruožas yra tas, kad Ordinas, nors XIII-XV a. pradžioje ir valdydamas didelę šios teritorijos dalį (tarpais ir ją visą), čia beveik nepastatė savo pilių. Šiandien čia žinomos tik 4 piliavietės, iš kurių tik viena įrengta piliakalnyje.

Vakarų Lietuvos piliakalniai praėjo tokį pat raidos nuo gyvenvietės iki medinės pilies kelią kaip ir kiti krašto piliakalniai, tik jų raida buvo spartesnė bei labiau bendruomeninė.

Literatūra

Daugudis V. 1986. I tūkstantmečio pr. m. e. šiaurės Žemaitijos piliakalniai (1. Būdingesni piliakalnių bruožai ir jų įtvirtinimai) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. T.2(95). P.31-42.

Daugudis V. 1987. I tūkstantmečio pr. m. e. šiaurės Žemaitijos piliakalniai (2. Pastatai) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. T.2(99). P.39-48.

Daugudis V. 1989. I tūkstantmečio pr. m. e. šiaurės Žemaitijos piliakalniai (3. Radiniai) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. T.1(106). P.74-88.

Krzywicki L. 1913. Grodzisko Derbuckie na Żmudzi // Pamiętnik fizyograficzny. Warszawa. T.XXI. Dz.V. S.15-29. Tab.I-VI.

Nikžentaitis A. 1986. Rašytiniai šaltiniai apie lietuvių pilių sistemą XIII a. pabaigoje-XIV a. pradžioje // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. T.3(96). P.51-62.

Zabiela G. 1995. Lietuvos medinės pilys. Vilnius.

Zabiela G. 1997. Scandinavian arrowheads in Lithuania // Archaeologia Baltica. Vilnius. T.2. P.133-140.

Žulkus V. 1989. Pajūrio žemės // Žulkus V., Klimka L. Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais. Vilnius. P.4-72.

Vasks A. V., 1991. Keramika epochi pozdnej bronzy i ranego železa Latviji. Ryga.

Lietuvos pajūris viduriniajame ir vėlyvajame geležies amžiuje

Istoriniais laikais didžiąją Kretingos rajono dalį užėmė Mėguvos žemė, o Minijos pakrantės priklausė Kėkliui (Cėkliui). Vien tik Mėguvoje žinome apie 25 viduriniojo ir vėlyvojo geležies amžiaus laidojimo paminklus. Dauguma aptariamojo laikotarpio laidojimo paminklų yra daugiau ar mažiau tyrinėti. Tiesa, nemaža dalis tyrinėjimų medžiagos liko neskelbta arba per suirutes visai prapuolė. Gerokai blogesnė situacija tiriant gyvenvietes ir piliakalnius. Šioje srityje nuveikta gerokai mažiau.

Nors tyrinėtų paminklų gana daug, tačiau archeologai šiuo metu negali įminti keleto pajūrio žemėse gyvenusių kuršių etnogenezei labai svarbių problemų. Svarbiausios iš jų - kuršių kultūros perimamumo VI-VIII a. ir kuršių likimo XII-XIII a. problemos. Lietuvos ir Latvijos archeologai nesutaria kur buvo kuršių žemes vienijantis centras (Mėguvoje ar Duvzarės žemėje). Neidentifikuota iki šiol rašytiniuose istorijos šaltiniuose minima Seeburgo pilies vieta ir kt.

Sprendžiant kuršių kultūros perimamumo VI-VIII a. problemą labai svarbūs Kretingos ir Klaipėdos rajonų kapinynų tyrinėjimų duomenys. Deja, jie yra nepakankami. Šiuo metu literatūroje vyrauja dvi priešingos nuomonės. Vieni autoriai (A.Tautavičius, M.Michelbertas) teigia, kad aiškaus perimamumo tarp Lietuvos pajūrio kapinynų su akmenų vainikais kultūros ir ją pakeitusios kuršiškų plokštinių kapinynų kultūros nėra. Kitų tyrinėtojų (V.Žulkus, I.Ozerė) nuomone Lietuvos pajūrio kapinynų su akmenų vainikais kultūra yra tiesioginė kuršių protėvių kultūra.

Dar vienas nemažiau svarbus su nagrinėjama tema susijęs klausimas yra Lietuvos pajūrio kapinynų su akmenų vainikais kultūros išnikimo laikotarpis. Čia tyrinėtojų nuomonės svyruoja kelių šimtmečių tikslumu. Vieni teigia, kad ji išnyko VI a. pabaigoje, kiti – VII a. viduryje ar net VIII a. pradžioje. Šiai problemai išspręsti ypač svarbūs Tūbausių, Rūdaičių, Užpelkių, Lazdininkų, Prysmančių II, Auksūdžio, Aukštkiemų, Reketės ir kitų kapinynų tyrinėjimų duomenys. Įdėmiau panagrinėję minėtų kapinynų medžiagą matome, kad jau V a. dalis kapų nebuvo aptveriami akmenų vainikais. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad dažniausiai V a. II pusės ir VI a. kapai, nors ir įrengti kapų su akmenų vainikais dalyje, suardo ankstesnio laikotarpio akmenų vainikus ir apie juos akmenys išmėtomi dažniausiai netvarkingai. Tai vaizdžiai galima pastebėti Tūbausių kapinyno planuose. Todėl ateityje tyrinėtojai daugiau dėmesio turėtų skirti V a. II pusės ir VI-VII a. kapų įrangai atskleisti. Manau, kad didžioji dauguma V-VII a. kapų Lietuvos pajūryje jau yra be akmenų vainikų. Visus laidojimo papročio pakitimus galima būtų susieti su laidosenos ir kultūriniais paki-

timais Nemuno žemupyje. Ten kultūra V a. II pusėje pasikeitė kardinaliai. M.Michelbertas savo darbuose atskleidė, kad pietinėje plokštinių kapinynų su akmenų vainikais arealo dalyje (Šilutės rj.) C3-D periode paminklų labai sumažėjo arba jie visai išniko. Gyventojų skaičiaus pakitimus M.Michelbertas siejo su didžiojo tautų kraustymosi padariniais.

Nemažiau svarbus yra pajūrio plokštinių kapinynų be akmenų vainikų, priskiriamų kuršių palikimui, atsiradimo klausimas, kuris archeologinėje literatūroje detaliau nenagrinėtas. Manau, kad dabartiniame etape jau sukaupta pakankamai medžiagos detalesnei kuršių dirbinių tipologijai ir chronologijai nustatyti. Tik patikslinus atskirų kapinynų chronologiją ir apibendrinus visą turimą medžiagą galima bus išskirti svarbesnius vėlyvojo geležies amžiaus kuršių kultūros etapus. Tada žymiai detaliau galima bus kalbėti apie kultūrų perimamumą, senąsias ir naujasias tradicijas, kaimynų įtaką, prekybą, gyventojų demografiją, socialinius, visuomeninius ir kitus klausimus.

Jau dabar matome, kad Lietuvos pajūryje V-VIII a. vyko sudėtingi etnokultūriniai procesai. Ne visus juos galime istoriškai paaiškinti. Matyt, svarbiausi ir lemiami kuršių kultūros lūžiai vyko V a. viduryje ir VII-VIII a. sandūroje. Dar mažai dėmesio skirta vikingų ir kuršių kultūrinių ryšių tyrinėjimui, nors šios problemos pastaruoju metu (ypač V.Žulkus ir J.Genio darbuose) sprendžiamos.

Kartografuojant kuršių archeologijos paminklus galima pastebėti, kad jie žemėlapyje pasiskirstę labai nevienodai. Vienur susidaro jų sankaupos, kitur paminklų labai reta. Į tai dėmesį atkreipė V.Žulkus. Jis detaliau išskyrė Lamatos, Pilsoto ir Mėguvos žemes. Tačiau Kėklio žemė lieka tiksliau nenustatyta. Ji neretai vaizduojama kaip labai didelė, apimanti Minijos aukštupį nuo Kartenos iki Salantų, Mosėdžio ir Platelių apylinkių. Šiai žemei priskiriami visas Skuodo ir dalis Mažeikių rajono. Ateityje reikėtų detalizuoti Kėklio ribas, išskirti atskiras tarpusavyje mažiau susijusias teritorijas. Nemažiau įdomūs ir mažai tyrinėti Latvijos pasieny esantys Duvzarės žemės senovės paminklai.

Pastaruoju metu V.Žulkus atkreipė dėmesį į tai, kad Mėguvos žemėje dauguma kuršių archeologijos paminklų yra atokiau nuo jūros. Tik Palangos apylinkėse jų kiek daugiau. Tyrinėtojas tai aiškina tuo, kad Palanga buvo svarbus tarptautinio bendravimo taškas.

Kol kas labai sudėtingas yra kuršių kultūros likimo klausimas. Nagrinėdami rašytinius šaltinius matome, kad kuršiai kovų su Livonijos ordinu metu aprašomi kaip labai galinga gentis, minimos kuršių konfederacijos žemės, minima, kad jie turi savo karalių. Taigi, rašytinių šaltinių duomenimis XIII a. pradžioje kuršiai yra viena iš stipriausių baltų genčių. Tačiau panagrinėjus archeologinę medžiagą to pasakyti negalima. Visi tyrinėtojai pastebi, kad XII a. pabaigoje kuršių kultūrą ištinka krizė. Visa tai paaiškinti nėra paprasta. Taip ir lieka neaišku, ar tai archeologų datavimo klaidos, ar neįminta istorijos mįslė.

Kretingos rajono archeologijos paminklų sąrašas

Alkos alkakalnis ir akmuo su dubeniu.

Auksūdžio kapinynas I (I-VI a.), kapinynas II (IX-XII a.), akmenų pylimas ir krūsnys.

Ankštakių kapinynas (III-VI a.).

Benaičių alka su akmeniu lygia plokštuma, 3 mitologiniai akmenys.

Ėgliškių pilkapynas (ankstyv. gelež. amž.; sunaikintas išlikę pilkapiai ištirti), kapinynas (Andulių, II-XIII a.), piliakalnis su priešpiliu (Andulių, IX-XIII a.).

Baublių kapinynas (III-II a. iki Kr.).

Dauginčių piliakalnis I, piliakalnis II.

Dimitravo (Tarvydų, Joskaudų) kapinynas (IX-XII a.).

Gaudučių piliakalnis.

Genčių kapinynas I (II-XIII a.), kapinynas II (IX-XII a.).

Gintarų kapinynas (I tūkstm. iki Kr. pab. – IV a.), senovės gyvenvietė (nauj. gelež. amž.), piliakalnis-dvarvietė (I tūkstm. pr. – XVII a.).

Imbarės piliakalnis su 2 senovės gyvenvietėmis (I tūkstm. iki Kr. pr. – XIII a.), kapinynas I (X-XIII a.), kapinynas II (X-XI a.), alka I su akmeniu su dubenėliais (I tūkstm. iki Kr. I pusė; akmuo sunaikintas), alkavietė II su akmeniu nugludintu paviršiumi (I tūkstm. II pusė – II tūkstm. pr.), alkavietė III su Laumės akmeniu ir akmeniu su dubenėliais (pastarasis akmuo parvežtas prie J.Baltaro sodybos).

Impilties (Senosios Įpilties) piliakalnis I su senovės gyvenvietė (I tūkstm. pr. – XIII a.), piliakalnis II, piliakalnis III, kapinynas (III-IV, X-XIII a.), mitologinis akmuo, alkakalnis (Naujosios Įpilties).

Joskaudų alkakalnis (piliakalnis?).

Kačaičių piliakalnis su senovės gyvenvietė (I tūkstm. - II tūkstm. pr.), kapinynas (IX-XII a. ?; sunaikintas), mitologinis akmuo.

Kadagynų (Eršketyno) paleoastronominis akmenų statinys.

Kalno Grikštų senovės gyvenvietė (I-II a.), kapinynas (VI-VII a.).

Kašučių (Dubašių) kapinynas (II-IV, VIII-X a.), akmenų krūsnys ir aptvarai.

Kartenos piliakalnis su senovės gyvenvietė (I tūkstm. – XIII a.), kapinynas (XII-XV a.), mitologinis akmuo.

Kiauleikių kapinynas I (VIII-XII a.), kapinynas II (II-IV a.).

Kretingos kapinynas (Padvarių, X-XIII a.), paleoastronominis akmenų statinys, senamiesčio kultūrinis sluoksnis (XVII a. pr. – XVIII a.).

Kūlsodžio kapinynas (XI-XIII a.).

Kurmaičių akmens amžiaus kapinynas (neolitas; sunaikinti), pilkapynas (V a. iki Kr. – I a. po Kr.; ištirtas), kapinynas II (II a. iki Kr. – IV a. po Kr.), kapinynas III (III-VIII a.), piliakalnis (I tūkstm. iki Kr. pab. – IV a. po Kr.).

Kvecių pilkapynas I (sunaikintas), pilkapynas II (ankstyv. gelež. amž.; ištirtas), kapinynas (X-XI a.).

Laivių piliakalnis, kapinynas (IV-XII a.).

Laukžemės kapinynas (IX a.).

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinynas (II-XII a.).

Martynaičių piliakalnis su senovės gyvenvietė (I tūkstm. – II tūkstm. pr.).

Nausodžio (Mišučių) piliakalnis su senovės gyvenvietė.

Negarbos piliakalnis su senovės gyvenvietė (I tūkstm. – XIII a.), kapinynas (Jazdų, X-XII a.).

Padvarių pilkapynas (II a. iki Kr. – I a. po Kr.; ištirtas, dalis pilkapių rekonstruota), senovės gyvenvietė (I tūkstm. iki Kr. pab. – I tūkst. po Kr. pr.).

Pajuodupių pilkapis.

Pelėkių mitologinis akmuo su dubenėliais.

Pryšmančių kapinynas I (VIII-XIII a.), kapinynas II (III-V a.), mitologinis akmuo.

Raguviškių kapinynas (XI-XIII a.).

Reketės kapinynas (II-XII a.).

Rūdaičių alkakalnis, piliakalnis, kapinynas I (I tūkstm. iki Kr. pab. – IV a.), kapinynas II (II-VII, IX-XII a.).

Sakuočių kapinynas (II-VI, X-XIII a.).

Salantų mitologiniai akmenys (2).

Sauserių piliakalnis (I tūkstm. I pusė – II tūkstm. pr.), kapinynas (I-VI, IX-XII a.).

Senkų kapinynas I (III-IV a.), kapinynas II (II-XII a.).

Skaudalių alka (XIV-XVI a.).

Sūdėnų pilkapynas (III-I a. iki Kr.), kapinynas I (II-IV a.), kapinynas II (V a.), akmuo su plokščiadugniu dubeniu.

Šlažių (dab. Bajorai, Kretingos miestas) pilkapynas (1300-1100 m. iki Kr.; sunaikintas).

Tūbausių kapinynas (V-VII a.), senovės gyvenvietė.

Užpelkių kapinynas (IV-VI, VIII-XII a.).

Valėnų piliakalnis su senovės gyvenvietė, kapinynas (X-XIII a.; nelokalizuotas).

Vėlaičių piliakalnis su senovės gyvenvietė (V a. iki Kr. – II tūkstm. po Kr.).

Voveraičių akmenų krūsnys.

Žibininkų žalvario amžiaus stovyklavietės, kapinynas (XI-XIII a.).

Žvainių pilkapynas (ankstyv. gelež. amž.), akmuo gludintu paviršiumi.

Parengė Julius Kanarskas